

HATİE

(bk. HATA).

HÂTİF

(هاتف)

Gaipten seslenen anlamında daha çok tasavvufta kullanılan bir terim.

Sözlükte “uzatarak bağırarak, çağırarak ve seslenmek” anlamına gelen *heft* (*hütâf*) masdarından türemiş olan *hâtif* “bağırarak, çağırarak ve seslenen” demektir (*Lisânü'l-Arab*, “htf” md.). İslâm’dan önce Araplar çölde dolaşırken bazan kaynağı belli olmayan bir ses işittiklerini söyler, göremedikleri bu sesin sahibine *sâih*, *dâi*, *münâdi* ve *hâtif* derlerdi. Bazan da bir cinnin, dostu olan bir kişiye görünüp ona gaipten haber verdiğini iddia eder, buna da *reî* (görünen, görüntü) adını verirlerdi. Bu tür görüntülere hitaben şiir söyledikleri, hatta bu görüntülerin de şiir söylediğine inandıkları olurdu (Câhiz, VI, 243). Gaipten gelen sesleri işitme peygamberlerin görevlerine yeni başladıkları sıralarda rastlanan bir durumdur. Resûl-i Ekrem’in vahye yeni mazhar olduğu sıralarda Hira mağarasında bu tür sesler işittiği rivayet edilir. Şair Ubeyd b. Ebras devesini kaybedince hâtiften gelen bir ses ona devesinin yerini tarif etmişti. Bu tür seslerin, sakınılması gereken bir hususu veya yapılması gereken bir işi haber verdiğine inanılırdı (Cevâd Ali, VI, 714-736).

Mes’ûdî, gaipten ses işitme olayıyla ilgili olarak şöyle bir açıklama yapar: Issız saharalarda ve vadilerde yalnız dolaşan kimseyi bir düşünce kaplar; bu esnada içine bir korku düşer; özellikle korktuğu zaman kendini zan ve vehimlere, asılsız hayallere kaptırır. Bunlar bazan, o kişinin zihninde gaipten gelen bir ses veya görünen bir şahıs şeklinde canlanır; olmayan şeyleri varmış gibi algılamasına sebep olur (*Mürûcû’z-zeheb*, II, 160-164; ayrıca bk. Câhiz, VI, 243).

Hadislerde “hetf” ve “hütâf” kelimeleri gaipten gelen ses anlamında geçmekle birlikte “çağırarak, davet etmek” mânasında kullanılmıştır (bk. Wensinck, *el-Mu’cem*, “htf” md.). Sahâbîler arasında bu tür sesleri işittiğini söyleyenlerin bulunduğuuna dair güvenilir bilgi yoktur. II. (VIII.) yüzyıldan itibaren bazı zâhid, münzevî ve sûfilerin hâtiften ses işitme (hâtif-i gayb, hâtif-i gaybî) olaylarına sıkça rastlanır. Meşhur olan bir menkıbeye gö-

re İbrâhim b. Edhem avlanmaya çıktığı zaman hâtiften gelen bir ses ona, “Sen bunun için mi yaratıldın, sana bu mu emredildi?” deyince irkılmış, ancak yine avlanmaya devam etmiş; aynı sesi üç defa duyduktan başka eğerin kaşından da bu nida gelince atından inip çöllere düşmüştür. Yine İbrâhim b. Edhem, bu sırada yanında bir adamın (Hızır) belirmediğini görmüştür (Sülemî, s. 30). Kelâbâzî eserinde hâtif konusuna bir bölüm ayırmış, Ebû Said el-Harrâz ve Ebû Hamza el-Horasânî gibi sûfilerin hâtiften gelen sesleri nasıl duyduklarını anlatmıştır (*Taaruf*, s. 210). Hargûşî, *Tehzîbü'l-esrâr*’da hâtif meselesini daha geniş bir şekilde ele alarak bunun olabirliğini hem kabul edenler hem de reddedenler bulunduğunu belirttiikten sonra kendisinin de hâtiften bir ses işittiğini söylemiştir. Hâtiften gelen sesin hak olduğunu kabul edenlere göre insanı Hak’ka davet eden kişilerden bazılarının gizli kalması câizdir; Allah kulunu uyarmaya bir hâtifi sebep kılabilir. Bazan bu tür seslerden bahsedilirken, “Ruhumun derinliklerinden hâtif bana seslendi”; “Kalbime nida veya iltihâr olundu” gibi ifadeler de kullanılır. Bu ifadeler, bu tür seslerin dış âlemden değil ruhun derinliklerinden kopup geldiğini, can kulağıyla işitildiğini ve işitene ciddi bir şekilde etkilediğini gösterir. Her halde bu sesler, maddî değil mânevî bir nitelikte olup mutasavvıfların daha çok, “Hak’tan gelen hâtir” veya “melekten gelen hâtir” dedikleri hâtir türündendir.

Tasavvufî hayatın geliştiği dönemlerde hâtiften gelen sesler üzerinde çok durulmuş, özellikle şair sûfiler hâtifi ilhamlarının kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Molla Abdullah ve Seyyid Ahmed İsfahânî gibi İranlı şairler bu sebeple Hâtif veya Hâtifi mahlasını almışlardır. Hâtif ve Hâtifi mahlaslarını kullanan birçok Türk şairi de vardır (*TDEA*, IV, 160-161).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, “htf” md.; *Lisânü'l-Arab*, “htf” md.; Wensinck, *el-Mu’cem*, “htf” md.; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 243; Ebû Bekir el-Kelâbâzî, *Taaruf*: *Doğuş Devrinde Tasavvuf* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1979, s. 210; Mes’ûdî, *Mürûcû’z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 160-164; Hargûşî, *Tehzîbü'l-esrâr* [haz. İrfan Gündüz, doçentlik çalışması, 1990], İSAM Ktp., nr. 16.971, s. 377-383; Sülemî, *Tabakât*, s. 30; Bakîî, *Şerh-i Şahtîyyât*, s. 634; Ca’fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1350 hş., s. 795; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 714-736; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXVIII, 29-30; D. B. Macdonald, “Hâtif”, *JA*, V/1, s. 369-370; T. Fahd, “Hâtif”, *EP* (İng.), III, 273; “Hâtifi”, *TDEA*, IV, 160-161.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HÂTİF-i İSFAHÂNİ

(هاتف اصفهانی)

Seyyid Ahmed Hâtif-i İsfahânî
(ö. 1198/1784)

İran edebiyatının en ünlü şairlerinden.

XII. (XVIII.) yüzyılın ilk yarısında İsfahan’da doğdu. Hz. Hüseyin soyundan gelen ailesi, Safevîler döneminde Azerbaycan Urdûbâd şehrinde göç ederek İsfahan’a yerleşmişti. Hâtif matematik, felsefe ve tıp ilimlerini tahsil etti. Devrin meşhur edip ve şairleri olan Muhammed Taki Sahbâ, Lutf Ali Beg Âzer ve Süleyman Sabâhî ile öğrencilik yıllarından başlayarak hayatının sonuna kadar birlikte bulundu. Divanındaki bazı beyitlerden tabiplik yaptığı, mesleğinden memnun olmadığı, hayatının son yıllarını İsfahan ve Kâşân’da geçirdiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Kâşânî nisbesiyle de anılmıştır.

Tıp bilgisini, Kerim Han Zend zamanında Şiraz’da ikamete zorlanan hekim Muhammed Nâsır İsfahânî’den (ö. 1191/1777) öğrenden Hâtif, Kerim Han’ın İsfahan valisi Mîr Abdülvehhâb Mûsevî’nin topladığı şiir meclislerinde de bulundu. Lutf Ali Beg’in oturduğuna Kum şehrine birkaç defa ziyaret için gitti ve 1198 (1784) yılının sonlarında burada vefat etti. Oğlu Muhammed Sehâb (ö. 1222/1807) ve kızı Reşha da şairdir.

Fazla şiir söylememekle birlikte yazdığı terciibendlerle şöhret kazanan Hâtif, İsfahan’daki edebî faaliyetleriyle Horasan üslûbuna dönüş akımına öncülük eden Ali Müştâk’ın çevresinde yer almış, o yıllarda yaygın olan sebk-i Hindî’ye ilgi göstermeyip Sa’dî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî başta olmak üzere eski üstatların yolunda şiirler söylemiştir. Kasidelerinde Enverî ve Kemâleddin İsmâil İsfahânî üslûbu hâkimdir. Bazı kasidelerinde Şîa akidesine de yer veren şairin vahdet-i vücûd düşüncesini tasavvufî remizlerle işlediği beş kıtalık terciibendi, XII. (XVIII.) yüzyılda yazılmış en güzel Farsça şiir olarak kabul edilmektedir (Browne, IV, 221). Ancak bu şiirin Ferîdüddin Attâr’dan etkiler taşıdığı öne sürülmüştür. Hâtif’in Sa’dî ve Hâfız üslûbuyla yazdığı gazeller ve tarih düşürdüğü beyitlerle süslediği kıtalarının yanı sıra Arapça şiirleri de takdir edilmiş, belli başlı Avrupa dillerine tercüme edilen şiirleri bilhassa İtalya’da büyük ilgi görmüştür. Tercî, kaside, gazel, kıta, rubâi ve Arapça şiirlerini ihtiva eden divanı Vahîd-i Destgirdî tarafından neşredilmiştir (Tahran 1312 hş.).